

PRIMER ÀMBIT
ECONOMIA I FILOSOFIA

Dr. Dídac Ramírez

ECONOMIA I FILOSOFIA

DR. DÍDAC RAMÍREZ SARRIÓ,
(Universitat de Barcelona)

Introducció

Agraïxo als membres de la comissió organitzadora dels Col·loquis de Vic que m'hagin encarregat aquesta intervenció. De molt bon grat em dirigeixo a tots vostès per compartir unes reflexions al voltant de l'economia i la filosofia.

Els amics de la comissió potser hauran tingut en compte la meva formació acadèmica a l'hora de fer-me l'encàrrec. Ells saben, però, que no sóc especialista ni en filosofia ni en economia. Per tant, hauran valorat que els parlaré des d'una experiència marcada per una profunda estima per ambdues disciplines, que miro de plasmar dins el meu radi d'acció intel·lectual i pràctic.

I, portant un xic més lluny el conat de contextualització, abordo el tema no tant des de la cerca d'una simbiosi acumulativa de coneixements, com des de la posició crítica d'una persona a qui la filosofia ha ensinistrat a gosar dissentir, a posar en qüestió afirmacions i teories dites científiques i veritables, a córrer el risc de ser titllat d'ignorant i d'obsolet, a sobreposar-se a estirabots com ara el sovint emprat en la cultura política i que va fer fortuna en boca de Bill Clinton durant la campanya contra George W. Bush l'any 1992: «It's the economy, stupid!»

El comentari anterior enllaça amb el motiu de la segona de les cinc parts de què a partir d'ara constarà l'exposició:

la filosofia no és la panacea universal. Abans haurem procedit a fer una sistematització sumària de l'economia per tal de poder-nos referir després a algunes de les aplicacions de la filosofia en l'economia dins els àmbits de la formació i praxi de l'economista i de la política econòmica successivament. Clouré amb un comentari centrat en la constatació que l'economia no és pas la pedra filosofal.

Economia es diu de diferents maneres

Com és de sobres conegut, el terme *economia* prové dels mots grecs *oikos* (casa, família, hisenda, estat) i *nomos* (lleí) o *némo* (jo administro, de *nemein*, distribuir, administrar) i significa (segons el GDLC) «Administració ordenada dels béns d'una comunitat (estat, establiment, família, etc.).»

La referència etimològica del terme permet de ressaltar, d'una banda, la idea que li és inherent d'ordenació dels afers, humans i divins (economia celestial), això és, l'adaptació conscient dels fins als mitjans, i, d'altra banda, els dos àmbits d'aplicació: el domèstic i el comunitari (la ciutat o l'Estat).

En relació amb això últim, el tractat aristotèlic *Oikonomikós* conté reflexions sobre ambdós àmbits en tres llibres (dos dels quals probablement són apòcrifs). Aristòtil entenia per *economia* l'administració de la família tant des del punt de vista material com moral, és a dir, l'economia domèstica tal com l'entendem avui dia més la direcció moral de la família. L'àmbit comunitari, en un cert sentit, es reservava per a la política. Plató se n'havia ocupat en la *República*, on trobem una concepció de l'economia anomenada *normativa*, en oposició a l'economia *positiva*, i que, seguint les seves idees, polítiques va voler posar reiteradament en pràctica a Siracusa amb el desastrós resultat que tots coneixem.

Va ser John Neville Keynes (1852-1959) qui va proposar la distinció normatiu/positiu per primera vegada en la ciència dins *The Scope and Method of Political Economy* (1891):

«a *positive* science may be defined as a body of systematised knowledge concernig what is; a *normative* or *regulative* science as a body of systematised knowledge relating to criteria of ought to be, and concerned therefore with the ideal as distinguished from the actual; an art as a system of rules fort the attainment of a given end. The object of a positive science is the establishment of uniformities, of a normative science the determenation of ideals, of an art the formulation of *precepts*».

L'economia normativa assenyala objectius a assolir, situacions millors que les actuals, determina ideals com la ciutat de Plató. Des del punt de vista de la gestió, però, la doctrina aristotèlica sí que és compatible amb la versió política de gestionar els recursos de la ciutat i de l'Estat, no de fixar els impostos, la qual cosa sí que seria concordant amb el model platònic.

Per altra banda, la llengua anglesa distingeix entre *Economy* i *Economics*. El primer terme denota l'activitat humana, individual i social, consistent a produir, distribuir, intercanviar i consumir béns i serveis, és a dir, té a veure amb com s'ho fan els individus i les societats per a satisfer les seves necessitats a través d'incentius, eleccions i assignació de recursos escassos; el segon terme fa referència a l'estudi de l'activitat anterior. Així, a les facultats d'Economia no s'enseny *Economy*, sinó *Economics*.

Durant algun temps (segle XIX i començaments del XX) la darrera expressió s'utilitzà com a sinònima de *economia política*, introduïda per Antoine de Montchrétien (1615), que va prendre cos a Anglaterra en el segle XVIII significant les condicions sota les quals s'havia d'organitzar la producció en els estats-nació del nou nat sistema capitalista. Els principals exponents de l'economia política foren Adam Smith (1723-1790), David Ricardo (1772-1823), John Stuart Mill (1806-1873), Karl Marx (1818-83) i Alfred Marshal (1842-1924). Tanmateix, com assenyala Joseph A. Schumpeter en

la seva obra *Història de l'anàlisi econòmica*, associar *Economics* a *Political Economy* dóna lloc a una idea massa estreta de l'abast de l'economia.

En la llengua catalana també es dóna la distinció entre *economia* i *econòmica*. Joan Coromines observa que no es tracta de cap calc de la distinció anglesa, perquè el model d'aquestes expressions ja existí en grec. Tocant a *econòmica*, en el seu *Diccionari etimològic* explica que «els nostres economistes cabdals l'usaren com a nom de la ciència (altrament dita economia política) i així es feia a la que primer es digué Escola (d'Alts Estudis Comercials) i després Institució d'Estudis Comercials (1918-1936) fundada per la Mancomunitat i mantinguda dins el marc de la Universitat Industrial fins a 1938. El qui en fou director Pere Coromines escrivia (1926): "em dol que en un país tan pobre de Mecenes com el nostre s'arribi a estimular-ho tot i es bandegi sols la Filosofia i l'Econòmica [...] economista i filòsof es veia amb cor de ser-ho tothom". Ho repeteix sis o set vegades més, distingint sempre entre l'economia 'funcionament i conjunt d'activitats econòmiques' i 'l'econòmica' nom d'una ciència o tècnica».

Així que el mot *econòmica*, emprat com a substantiu, designava una disciplina semblant a d'altres com ara la matemàtica, la física, la química o la filosofia. Economista era qui practicava l'econòmica, de la mateixa manera que filòsof, matemàtic, químic, físic, etc. eren els qui practicaven les respectives branques del coneixement. Tal com assenyala Joan Coromines, fou degut al paper massa gran dels afeccionats en aquest terreny en la Catalunya del segle XVIII que es mantingués la confusió castellana, oblidant que el català oposa, per exemple, *gimnàstica* al castellà *gimnasia*, forma incorrecta, aquesta darrera, en la llengua catalana.

Aquestes observacions encara no ens permeten disposar d'una sistematització adequada per als nostres fins. Així, la

distinció entre *economia* (en sentit aristotèlic ampli) i *econòmica* (que en català i castellà es confonen amb *economia* i durant un temps s'ha identificat amb l'*economia política*) no recull l'accepció normativa (platònica) que és pròpia de la *política econòmica*.

Quan traslладem l'economia o l'econòmica al nivell de l'acció política cal tenir present la idea abans esmentada d'ordenació, d'adaptació conscient dels fins als mitjans en els àmbits domèstic i comunitari. La política econòmica és la praxi de l'economia normativa. No ens referim ara a la casa, la granja o l'empresa, tot i que també hi ha una política econòmica de l'empresa; com tampoc no ens referim a la manera com els governs procuren gestionar els recursos pressupostaris que els han estat assignats; parlem de la moderna assumpció política que el govern pot establir «polítiques» (fiscal, monetària, canviària, laboral, etc.) amb el poder d'imposar-les per tal d'assolir determinats objectius. Les polítiques econòmiques exercides en els àmbits domèstic o empresarial, d'una part, i en el de l'Estat, de l'altra, són de diferent naturalesa.

La política econòmica, com a disciplina acadèmica és Econòmica o Economia Política; quan se'n serveixen els administradors o gestors aplicant certes eines per a l'obtenció d'uns fins dins l'àmbit domèstic, empresarial i fins i tot de la ciutat, és economia; però quan el seu àmbit és el d'un Estat, ja adopta un sentit totalment diferent, que entronca amb l'enginyeria social, de la qual John Maynard Keynes (fill de John Neville Keynes) va ser el precursor en l'era moderna.

Resumint, distingim: *economia* (*Economy*) com a activitat associada a la gestió de recursos en els àmbits domèstic, empresarial i de la ciutat/Estat (incorporant o no els aspectes morals); *econòmica* (*Economics*) com a estudi de l'activitat anterior; *política econòmica* com a enginyeria social.

La filosofia no és la panacea universal

La classificació anterior servirà per a orientar-nos a l'hora d'establir alguns lligams entre l'economia i la filosofia. Per no embolicar més la troca, per *filosofia* entenc el terme que la comunitat científica fa servir per a classificar un conjunt de sabers la llavor dels quals es va sembrar en l'antiga Grècia i que avui comprèn (catàleg oficial de títols vigent) l'antropologia, la metafísica, la lògica, l'estètica, l'ètica, la filosofia del llenguatge, la teoria del coneixement, la història de la filosofia, entre altres.

Abans hem vist com fa vuitanta anys Pere Coromines es dolia que a Catalunya hi hagués diners per a tot i es bandegés sols la filosofia i l'econòmica. D'economista i filòsof, deia, tothom es veu amb cor de ser-ho. Avui probablement no diria el mateix de l'econòmica, disciplina que ha fet i fa els possibles per enaltir-se tant acadèmicament, emprant en bona mesura la metodologia de les ciències empíriques i una bona dosi de matemàtiques i quantificació, com socialment, tal com ho demostra l'àmplia demanda dels estudis d'economia com a primera opció i també de titulats en Ciències Econòmiques i Empresarials per part de les empreses i l'administració pública. Això sense comptar que un bon bocí del fons de l'encara minso mecenatge del país és atret per estudis i informes de caire econòmic.

D'economista, avui, no es veu pas amb cor de ser-ho tothom. Podem dir el mateix del filòsof? La resposta no és gens fàcil, potser perquè la pregunta és ara menys precisa i, per tant, esdevé més problemàtica.

El problema és que avui la qüestió ha deixat de tenir rellevància, per dues raons sobretot: la filosofia, a diferència de l'econòmica, ha perdut equipatge i ha vist com el seu objecte guanyava indefinició progressivament; i l'exercici professional de la filosofia s'ha vist reduït cada cop més a l'àmbit acadèmic, tot i que darrerament s'estén força el camp

de la consultoria filosòfica, al qual, si no tothom, sí que molts se senten capaços de dedicar-se.

Els objectius dels col·legis professionals respectius accentuen els perfils actuals de les dues disciplines. Els noms ja indiquen una textura diferent: *Col·legi d'Economistes de Catalunya* i *Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia*

economistes que es dediquen professionalment als diferents vessants de l'economia, no als títols que porten a la professió (Economia, Administració i Direcció d'Empreses...), mentre que en el segon cas tan sols es parla d'una titulació que en l'actualitat no és vigent i que es correspon amb una denominació de centres universitaris que no és pas la mateixa en totes les universitats de Catalunya.

L'objectiu primordial del Col·legi és, segons consta a la seva pàgina web, *la representació i la defensa dels interessos professionals dels col·legiats*. Però tot seguit admet que el Col·legi presenta una peculiaritat específica, ja que no es limita a una sola professió, sinó que «acollim en el nostre si un ventall de col·lectius diversos, com ara: el docent, àmpliament majoritari, atès que el nostre és el col·legi dels professionals de l'educació. Els llicenciats que desenvolupen activitats relacionades amb el món de l'edició (correctors, traductors, etc.). Els arqueòlegs. Els titulats que treballen en l'àmbit dels museus i de les arts en general (museòlegs, conservadors, exposicions, etc.). Els intèrprets i traductors. Els pedagogs i psicopedagogs.»

És aquí on rau el problema: la pèrdua de continguts doctrinals produïda per la progressiva independització de disciplines considerades abans branques de la filosofia (psicologia, sociologia, la mateixa economia...), juntament amb la manca d'una definició operativa en el mercat de treball fora del context acadèmic i una laxitud gremial, han produït una incomprensió social del paper de la filosofia que sovint s'ha volgut contrarestar amb actituds tenyides d'una certa supèrbia o envaniment.

L'any 2001, en un curs de formació del professorat de la UIMP, *Qué puede esperar el siglo XXI de la Filosofía*, José A. Marina va presentar un manifest per a ser debatut i aprovat: *Defensa de la filosofía*. El manifest, adreçat als no filòsofs, distingia entre la filosofia com a actitud i com a conjunt de sabers, postulant uns objectius que com a mínim ha d'acomplir l'ensenyament de la filosofia, tres dels quals són (tradueixo): «Ajudar a la formació d'intel·ligències capaces de raonar i argumentar amb conceptes abstractes (el bé, el mal, la veritat, la justícia, la injustícia, la llibertat, el dret, la política, l'amor, la família), més enllà del raonament purament científic i matemàtic. La filosofia no es mou en uns llimbs ideològics, sinó en la vida quotidiana [...]. Són moltes les coses que convé aclarir, comprendre i valorar. Què som? Com funciona la nostra psicologia? Què és la intel·ligència?, què són els sentiments?, què és la llibertat? Convé també d'explicar les necessitats i creacions humanes: la ciència, l'art, l'esport, l'economia, els diners, la família, l'amor, la sexualitat, el dret, les religions, la informàtica. Es tracta d'assumptes molt propers a la vida de l'alumne, pels quals sent un gran interès i que són temes de la filosofia d'ahir, d'avui i de demà. Hem de fer una ontologia del present, de la realitat actual, clara, racional, informada, que amplii les possibilitats intel·lectuals, afectives i pràctiques dels alumnes. La filosofia ha de proporcionar una fonamentació ètica.»

Prop d'una dècada abans, en els anys 1992-93, filòsofs, científics i polítics com ara J. Derrida, H.-G. Gadamer, P. Ricoeur, G. Vattimo, R. Rorty, I. Prigogine, F. Cossiga, F. Mitterrand, entre altres, van signar la crida *La filosofía és necessària*, adreçada a tots els parlaments i governs del món. S'hi reclamava que (tradueixo): «vingui confirmat i reforçat o introduït a ple dret, en totes les escoles, l'estudi de la filosofia en el seu curs històric i en la seva connexió amb la història de la investigació científica –des del pensament grec al pensament de les grans cultures orientals fins avui–

com a premissa indispensable per a un autèntic encontre entre els pobles i les cultures i per a la fundació de noves categories que superin les contradiccions actuals i orientin el camí de la humanitat vers el bé».

Al meu entendre, tant la crida com la proposta de Marina pateixen del mateix defecte: carreguen en les atrotinades espatlles de la filosofia una responsabilitat excessiva, com si sense el seu concurs el món es veiés abocat ineluctablement al desastre. Ben diferent, tot sigui dit, és el to de la declaració de la Societat Catalana de Filosofia (novembre del 2004), que penja de la pàgina web d'aquesta entitat¹.

1. «*La SCF, atesa la seva constant preocupació per la presència de la filosofia tant en l'educació secundària i superior com en la vida acadèmica en general, adreça a les autoritats competents la següent declaració: El nou espai universitari, que la declaració de Bolonya va començar a dissenyar en 1999 i que el Ministeri d'Educació en un document-marc recent concreta, és el motiu fonamental que impulsa la SCF a fer les següents consideracions: 1. Els diversos sistemes d'educació dels països europeus han aspirat sempre de fer de la filosofia l'espai de reflexió que justifiqui, valori i critiqui racionalment l'estat general del sistema educatiu. Aquest sistema volia expressar l'ordenació completa de la investigació sobre el saber humà en quant humà. No és endebades que l'apel·lació a la filosofia ha estat rellevant en tot el teixit educatiu pre-universitari, culminant amb la reflexió i les humanitats aquell saber indispensable que tot ciutadà ha de conèixer per a participar activament en la construcció del present. 2. Davant la nova ordenació d'aquest espai universitari cal deixar constància que la filosofia i les humanitats són la preparació indispensable perquè els futurs ciutadans visquin una vida vertaderament intel·ligent, conscient i voluntàriament autocreadora, que permeten dilucidar el passat i el present comú, i doten de sentit la preparació del futur. I projectant-se en el futur donen sentit al present a la llum de la història. 3. L'home del carrer i la filosofia defugen l'erudició en si mateixa i el mer formalisme. Formalisme i erudició no són "humanisme". L'home del carrer i la filosofia són conscients del treball dels 2.500 anys d'experiència, i l'apliquen ara i per al futur. Aquest és el treball constant en la construcció de la humanitat de l'home. 4. El nou espai europeu ha de trobar els nous camins que garanteixin a la reflexió filosòfica la humanitat d'aquest treball acadèmic, seriós i rotund, en present i en clau futura, que allibera cada una de les persones i que les fa, cada dia, encara més humanes.»*

Paul Feyerabend va fer una crítica mordaç de la crida esmentada. Publicada en 1994², conté judicis tan durs com ara aquests (tradueixo): «La filosofia no és una bona cosa que està destinada a millorar l'existència humana; és la poció de les bruixes, feta de molts ingredients mortals. Nombrosos atemptats a la vida, a la llibertat i a la felicitat han tingut el més sòlid suport filosòfic.» «El discurs filosòfic és estèril i insensible comparat amb la poesia o el sentit comú.» «La crida és el vehicle d'un autoservei (els filòsofs i els científics volen que els temes als quals es dediquen tinguin més poder) i és ple de paraules altisonants i generalitats buides. Ni tan sols freguen els problemes reals dels temps en què vivim: la guerra, la fam, les malalties i els desastres mediambientals. Les parts contendents han trobat un excel·lent instrument per a "superar les contradiccions actuals": la neteja ètnica. La crida no diu res sobre aquestes atrocitats. D'alguna manera es pot dir que fins i tot les recolza amb el mètode de neteja conceptual o cultural que proposa. Els filòsofs i els científics que han signat la crida haurien fet millor difonent una eloqüent condemna dels crims i assassinats que ocorren entre nosaltres i cridant tots els governs a intervenir-hi [...]»

No obstant això, al final del seu escrit, Fereyabend transforma la crítica en un clam de la necessitat de la filosofia, en una autèntica defensa de la filosofia. «Una condemna i una crida en aquests termes haurien estat compreses i haurien donat fe que els filòsofs es preocupen del seu proïsme. Haurien mostrat que la filosofia és més que una preocupació autista per generalitats buides. Que constitueix una força moral i política que s'ha de tenir en compte. I haurien ensenyat a les joves generacions, millor que ho pot fer qualsevol programa d'ensenyament recolzat pels governs, que val la pena dedicar un quant temps a l'estudi de la filosofia.»

2. La crítica sencera es pot trobar en *Conquest of Abundance*, c. 12, University Of Chicago Press, 1999. En castellà, *La conquista de la abundancia*, Barcelona, Paidós, 2001.

Per a tot pegat hi ha un descosit, hom diu. Pretendre que la filosofia abasti de pegats per a apedaçar tota mena de descosits, que sigui la panacea universal capaç de guarir tota mena de malalties, és demanar la lluna en un cove. En el teatre del món, la filosofia no pot ser condemnada a suportar-ne els pilars. El paper mitològic que li escau no és el d'Atlas, sinó el d'Atenea-Minerva, més aquesta última, la figura de la qual apareix en el logotip del I Congrés Català de Filosofia.

En la seva relació amb l'economia, la filosofia és útil i profitosa, atès que se'n fa ús i se'n treu profit en la vida quotidiana (economia domèstica), en l'activitat acadèmica (econòmica) i en el món dels negocis (economia o econòmica aplicada). En el camp de l'economia política, la filosofia hauria de procurar mirar i veure amb els ulls de la deessa romana.

Passaré de puntetes pel que fa a l'economia domèstica. Tres obres a tall d'exemple: l'*Oikonomikós* d'Aristòtil, l'*Eudomonologia* d'A. Schopenhauer i *El criteri* de J. Balmes. Per altra banda, encara que excedint els límits estrictes de l'economia domèstica, la societat occidental demana cada cop més satisfer necessitats espirituals i troba que la filosofia pot ser un bon mitjà per a fer-ho. Bona prova en tenim en l'èxit de llibres i programes televisius i radiofònics relacionats amb la filosofia. Altra cosa és la idoneïtat de l'oferta, qüestió que ara no és el moment de tractar.

Econòmica i filosofia

L'acció beneficiosa de la filosofia en l'econòmica (acadèmica i aplicada) es pot il·lustrar profusament. Esmentaré dos exemples que m'agafen a prop, ja que es basen en la meua experiència acadèmica a la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresarials: un curs de doctorat dins el programa de Doctorat d'Administració i Direcció d'Empreses i el *Seminari de recerca en finances*. Començaré per aquest últim.

Enguany ha tingut lloc la desena edició del seminari, que, organitzat pel grup IAFI, s'ha anat celebrant ininterrompudament a la FCEE com a activitat dins el programa de doctorat d'ADE des de 1997. En la tercera edició s'hi van incorporar els professors F.J. Fortuny i A. Grau, i més tard ho van fer I. Roviró i S. Violante. Vam dedicar aquell curs a l'estudi dels mercats financers. El seminari adquirí un caràcter interdisciplinari, fet que va afavorir una escatada de les ments dels participants. Dir *no* costa. El filòsof està entrenat per a fer-ho. Si de cas, li costa dir *sí*. I qui només ha après a dir *sí* arrossegà tota la vida una deformació intel·lectual crònica. El professor Fortuny, posant Aristòtil com a cas paradigmàtic, amarat de l'esperit mefistofèlic que davant la pregunta: «I tu qui ets?», respon: «Jo sóc la part d'aquella força que sempre vol el mal i tanmateix acaba fent el bé», no deixava de recordar que la falsació com a mètode és ben antiga. Per a ser fèrtil, l'afirmació ha de ser dialèctica, tenir una relació simbiòtica amb la negació, la qual cosa ja se sabia molt abans de Hegel i, no cal dir-ho, de Popper.

Aviat la pregunta per «la realitat financera» va esdevenir força problemàtica. Tothom sabia que l'economia emprava abusivament conceptes i mètodes manlevats d'altres ciències, però no se sospitava fins a quin punt la manera de pensar de cadascú està deformada per la formació rebuda. F.J. Fortuny va actuar com a representant de la postmodernitat. Persistentment criticà el discurs dels economistes, confrontant-hi un seguit de nocions com ara «interpretació», «vida», «regla», «representació», «semiòtica», «retòrica», «intel·ligència», «signe», «història», entre altres. Tot un altre enfocament que no es podia obviar. El context fou propici per a realitzar un saludable exercici de *deconstrucció* i per a dur a terme un procés dialèctic entre dues formes de pensar radicalment oposades.

Després de reconèixer la funció cabdal de la metàfora i la metonímia en la percepció dels fets, de la reflexivitat en

les ciències socials, d'acarar els esculls de la concepció de la veritat com a correspondència, etc., ja no podíem acceptar sense més l'implícit d'una «realitat» independent del nostre coneixement que se'ns escapa de les mans quan volem aprehendre-la i sobre la qual versen les proposicions. El procés de deconstrucció i reconstrucció va prosseguir amb els cursos *Equilibri i desequilibri financers a la llum de l'oposició entre la Modernitat i la Postmodernitat; La racionalitat en la presa de decisions financeres; Risc i sistema en finances; El comportament de l'inversor davant del risc; Valoració financera en la Complexitat; Valoració financera dels Intangibles*, i per al curs d'enguany està programat el tema *Informació i coneixement en la valoració d'intangibles financers*. En les darreres edicions el seminari ha acusat profundament la pèrdua del professor Fortuny.

El seminari de recerca en finances és un exemple clar d'aportació de la filosofia a l'econòmica. Així ho valoren els assistents. L'altre exemple és l'assignatura que imparteixo, dins el programa esmentat, relacionada amb la incertesa financera. Amb els anys els continguts han evolucionat. L'objectiu, però, ha estat sempre el mateix: dotar l'assistent d'una base conceptual, lògica i metodològica per a poder dur a terme una correcta anàlisi econòmica i financera en condicions d'incertesa aplicable en la presa de decisions.

Els temes que integren el programa fan referència a continguts «filosòfics»: *caos, determinisme i aleatorietat; el paradigma de la complexitat: sistema i simulació; la vaguetat i el pensament fuzzy; lògica borrosa; mapes cognitiu borrosos; l'aproximació connexionista...* A l'inici del curs els estudiants es mostren expectants. L'assignatura pertany a l'especialitat de «Mètodes matemàtics en economia financera». Els qui han optat per cursar-la esperen «matemàtiques», no «filosofia». En general creuen que tot allò que no és modelitzable i expressable

matemàticament no els servirà de res. Quan arriba el final del curs solen haver canviat d'opinió. Entremig han hagut de llegir i criticar llibres, com ara *Chaos and Order in the Capital Markets*, d'E. Peters, *El pensament borrós*, de B. Kosko, *La crisi del capitalisme global* i *Història del temps. Predicció, caos i complexitat*, d'U. Nieto de Alba.

L'obra d'Edgard Peters porta com a subtítol *A New view of Cycles, Prices and Market Volatility* i va adreçat «als inversors professionals i acadèmics interessats». La lectura del capítol introductori, «Life can be so complicated», anuncia tot un seguit de qüestions sobre el temps, la memòria, l'atzar i el determinisme. Per insòlites, aquestes qüestions torben l'estudiant d'ADE, ja que poc o res tenen a veure amb allò que ha estudiat durant la carrera. El clímax filosòfic arriba en el capítol 4, «Market and Chaos: Chance and Necessity», amb la pregunta: *Can chance and necessity coexist?* És aleshores quan l'estudiant pren consciència que el pensament filosòfic més abstracte no és pas aliè ni a l'economia ni a les finances.

El pensament borrós té un caràcter de divulgació i ofereix una bona panoràmica dels nous paradigmes científics. La formació de Kosko li ho permet: filòsof, economista, matemàtic i enginyer electrònic. Amb el text els estudiants entren en contacte amb els temes que formen la Intel·ligència Artificial. A més se senten sacsejats amb la crítica punyent que l'autor fa de la modelització matemàtica. El llibre parla de teoremes i inferències lògiques, de patents i d'aplicacions tecnològiques de la lògica borrosa i de xarxes neural-artificials, i també tracta de la veritat, la vaguetat, la bivalència, les mònades de Leibniz, la vida i la mort, així com d'ètica, d'ontologia, del positivisme lògic, del misticisme oriental, del Cercle de Viena, etc. I podríem enumerar una llarga llista de filòsofs, no menys de quaranta, des dels pre-socràtics fins als contemporanis, dels quals es fa ús i menció.

Després de llegir els llibres anteriors, més el de Nieto de Alba que per raons de temps haig de passar per alt, el

llicenciat en ADE adopta una altra actitud respecte del paper de la «inútil» filosofia envers l'economia. És el moment de recordar-los, o fer-los saber, que l'autor de l'obra *Teoria general de l'ocupació, l'interès i el diner*, un dels més grans economistes de la història, John M. Keynes, és un dels «pares» de la lògica inductiva, a la qual arribà de resultes d'una preocupació per l'ètica, i que la seva tesi al King's College va ser *Un tractat sobre la probabilitat* (1921), que comença amb citacions de Leibniz.

Malgrat tot, la persona que vol especialitzar-se en finances encara continua sense tenir ben clar que la filosofia pugui servir-li en la seva futura recerca o activitat professional. Keynes queda massa llunyà, Peters i Nieto potser són excessivament teòrics, i Kosko, un enginyer que, quan no n'exerceix, fa apologia del budisme Zen.

Econòmica aplicada (economia) i filosofia

El cas de George Soros és ben diferent. L'economista, financer, especulador i filantrop, que provocà el desplom de la lliure esterlina l'any 1992 i va ser assenyalat com a culpable de la crisi asiàtica de 1997, és un dels homes més rics i influents avui en dia. *La crisi del capitalisme global* (1998) és encara una referència obligada per a tothom qui es vulgui dedicar al món de les finances. Una de les tesis principals és que els mercats financers no estan afectats per l'economia real ni poden explicar-se des de la racionalitat, sinó que la seva realitat és interactiva, quasi-virtual, la interpretació de la qual requereix una revisió del concepte de veritat que estableix una separació nítida entre el pensament i els fets.

A l'inici del capítol primer de l'obra esmentada llegim (tradueixo): «Per estrany que pugui semblar en una persona que s'ha llaurat la seva reputació i la seva fortuna en el món summament pràctic dels negocis, el meu èxit financer i les meves idees polítiques s'han basat en gran mesura en

diverses idees filosòfiques abstractes. Mentre no es compregui cap dels restants raonaments que es presenten en aquest llibre, ja siguin sobre els mercats financers, geopolítica o economia, poden tenir molt sentit. És per això que [...] cal explicar amb detall els tres conceptes clau en què es fonamenten totes les meves altres idees i la major part de les meves accions en els negocis i en la filantropia [...]: fal·libilitat, reflexivitat i societat oberta. [...] Un dels principals objectius d'aquest llibre és convèncer el lector que aquests conceptes són al bell mig del món real dels negocis.»

I immediatament continua: «Haig de començar amb una antiga qüestió filosòfica que sembla trobar-se en l'arrel de molts altres problemes. Quina relació hi ha entre el pensament i la realitat? Aquesta és, ho admito, una manera molt indirecta d'apropar-se al món dels negocis, però és inevitable.»

La lectura del llibre permet de posar en contacte els estudiants amb el pensament de K.R. Popper i fer un repàs de les diferents concepcions de la veritat. Així mateix ofereix l'ocasió de retrobar la teoria del caos i abordar qüestions metodològiques –el principi de la unitat del mètode científic–, ontològiques –la naturalesa de la realitat i la relació– i ètiques –l'existència de valors universals–. Qüestions que, parafraçant Soros, els estudiants comproven que «són al bell mig del món real dels negocis».

En fi, podria aportar més testimonis d'empresaris i gestors que proclamen la utilitat de la filosofia en els seus àmbits d'actuació, però no tenim temps i seria redundant.

Política econòmica (com a enginyeria social) i filosofia

En temps de la Gran Depressió (dècada dels anys trenta del segle xx) els economistes clàssics defensaven la teoria dels cicles econòmics: el sistema capitalista presenta alts i baixos; ahora conté forces autocorrectores que fan que les pertorbacions siguin temporals; excepte pel que fa a l'atur conjuntural i sectorial, inevitable en una economia dinàmica,

amb retocs correctors es poden tornar a generar les condicions per a la plena ocupació, tant de les persones com de les màquines.

La llarga durada i la magnitud de l'atur aleshores existent no semblava respondre a aquest patró. ¿La situació s'havia d'interpretar com una pertorbació temporal, tal com sustentaven els partidaris del liberalisme econòmic, o bé indicava un defecte en les suposades forces autocorrectores tal com adduïen els crítics del sistema capitalista, especialment els comunistes?

Als EUA aquesta qüestió era punyent. Franklin D. Roosevelt, elegit president en 1932, emprengué el programa de reformes conegut com a *New Deal* amb l'objectiu de superar la crisi econòmica i substituir el liberalisme econòmic dels governs anteriors per un sistema de tipus mixt que fes compatible la intervenció estatal i el respecte a les lleis de mercat. Durant el bienni 1933-35 es van prendre una sèrie de mesures que el poble va reconèixer reelegint Roosevelt per tres vegades, però que al mateix temps van generar una forta reacció en les oligarquies econòmiques i financeres. Es comprèn, doncs, la contrarietat que sentiren amplis sectors conservadors amb motiu de la publicació (1936) de l'obra de J.M. Keynes, *The General Theory of Unemployment, Interest and Money*, que defensava la intervenció governamental, justificava les polítiques econòmiques del *New Deal* i fou vista com l'intent d'avaluar teòricament no sols la intervenció estatal sinó també el dèficit públic i la violència dels sindicats.

És amb aquest rerefons que l'abril de 1947, al cap de dinou mesos d'haver acabat la II Guerra Mundial, Friedrich von Hayek convocà trenta-sis intel·lectuals d'arreu del món a la localitat suïssa de Mont Pélérin per debatre el present i el futur del liberalisme i donar-li un nou impuls tant teòricament com pràcticament.

L'economia ha estat el pal de paller de les activitats de la

societat (vuit dels seus membres han estat guardonats amb el Premi Nobel d'Economia). A Mont Pélérin, tot i que la majoria dels assistents eren economistes, la filosofia també hi era present, representada eminentment per F. von Hayek, el qual, a més de celebèrrim economista, integra la llista de filòsofs de la política més influents de la història, i K.R. Popper.

Popper havia publicat a Viena *Logik der Forschung* en 1935. En els anys 1944 i 1945 va publicar un assaig en tres parts dins *Economica*, *The Poverty of Historicism*, que prèviament havia llegit en el seminari de Hayek a la *London School of Economics*. En 1945 aparegué també *The Open Society and its enemies*. En els agraïments l'autor esmenta Hayek, «sense l'interès i afany del qual el llibre no hauria arribat a publicar-se».

El filòsof vienès arribà a Mont Pélérin amb l'aval del convocador i el substrat de dues obres que contenien una forta crítica a l'holisme marxista des d'una reconeguda posició filosòfica, científica i metodològica. La seva presència era important, entre altres raons, a l'hora de tractar una qüestió de crucial rellevància entre els liberals. Hayek havia escrit *The Road of Serfdom* (1944), on sostenia que la planificació per part del govern central condueix inevitablement a l'aparició de l'Estat totalitari socialista. Ara bé, com oposar-se a la planificació sense planificar? Com acarar l'intervencionisme sinó intervenint? S'havia de practicar alguna mena d'*enginyeria social*, tal com preconitzava Popper?

L'*enginyeria social* s'identificava amb l'*intervencionisme*. Calia filar prim, ja que Keynes també advocava per la pràctica de l'*enginyeria social*, i Hayek s'oposava que aquesta expressió designés qualsevol activitat política propiciada per ell. Per la seva banda, Popper va ocupar-se a bastament de l'intervencionisme. En distingia tres tipus, tots vigents aleshores: *feixista*, *soviètic* i *democràtic*. Alhora associava l'últim (Anglaterra, Suècia i el *New Deal*) a

l'enginyeria social gradual, un enfocament metodològic que pretenia aplicar a la realitat social les pautes del mètode crític (hipotètic-deductiu, assaig i error), mentre que associava els models soviètic i feixista a *l'enginyeria social utòpica*.

La distinció entre ambdues enginyeries fou un dels temes principals de *The Open Society*. Popper era cridat a assumir el paper de teòric de l'acceptada per Hayek «planificació per a la llibertat» o intervencionisme liberal. La seva contribució, però, va servir més per a indicar la direcció prohibida que el camí per on s'havia de transitar atesa la consideració del *New Deal* i del socialisme democràtic com *l'enginyeria social gradual*. Això almenys pel que respecta a l'Escola de Chicago. En un escrit sobre Keynes, M. Friedman atribueix a l'autor de *La teoria general* participar del concepte de dictadura benèvola, de forta ressonància platònica: tot anirà bé si només els homes bons (*only good men*) ocupen el poder. El mateix Friedman sosté que la dictadura benèvola és probable que tard o d'hora condueixi a una societat totalitària. Si hi afegim que Popper, tot i que arriba a mostrar-se comprensiu amb el dictador benèvol, el caracteritza com a enginyer utòpic, veiem que el seu esquema no acaba d'ajustar-se a l'orientació del liberalisme radical.

La diferència és força subtil. El patrocini de Keynes de l'enginyeria social tal com ell l'entenia va exercir una gran influència entre els economistes coetanis. El mateix Friedman va reconèixer que dista molt de ser obvi que s'equivoquessin procedint així. Hi ha dues formes de practicar l'enginyeria (o tecnologia) social: la keynesiana i la liberal. En paraules de M. Friedman (tradueixo)³: «Keynes creia que els economistes (i altres) podrien contribuir millor al perfeccionament de la societat investigant com manipular les palanques sota

3. En «John Maynar Keynes», *The Laissez Faire City Times*, vol 3, núm. 10, març 8, 1999.

control de les autoritats polítiques, efectivament o potencialment, a fi d'aconseguir els fins desitjables, i després persuadint els benèvolos funcionaris i oficials electes a seguir el seu consell. El paper dels votants és elegir persones amb valors morals rectes per a l'ofici i després deixar-los dirigir el país.»

En canvi, des d'un punt de vista alternatiu, «[...] els economistes (i altres) poden contribuir millor al perfeccionament de la societat investigant l'estructura de les institucions polítiques que millor asseguraran que un particular empleat públic o oficial electe que, en paraules d'Adam Smith, “intenta solament el seu propi benefici... és induït per una mà invisible a promoure un fi que no tenia res a veure amb la seva intenció”, i tot seguit persuadint els votants que és en el seu propi interès adoptar tal estructura. La tasca, doncs, és fer per al mercat polític allò que Adam Smith tan grandiosament va fer per al mercat econòmic.»

Ambdues visions difereixen substancialment. D'una part, es confia en l'altruisme de l'home, el sistema no està donat, s'ha de construir, i de la seva perfecció, juntament amb el bon govern, se seguirà el progrés social. De l'altra, se suposa que l'home és egoïsta per naturalesa, les coses són com són, el sistema és el que és, cal deixar-lo actuar i la mà invisible ja s'encarregarà de regular-lo. D'aquí que, paradoxalment, el rearmament moral dels dirigents i de la societat esdevé una condició indispensable per al desenvolupament de la «planificació moderada» keynesiana. No és d'estranyar, doncs, que, en una carta a F. von Hayec elogiant *The Road of Serfdom*, Keynes demanés la restauració d'un pensament moral recte, un retorn als valors morals; mentre que, del cantó liberal, en paraules de Friedman, «un enfocament que dóna per suposat que els funcionaris actuen com a dictadors benèvolos per a promoure de forma desinteressada el que ells consideren com la concepció pública de l'interès és segur que contribuirà a una expansió de la intervenció

estatal en l'economia, independentment de la teoria econòmica emprada».

És el mateix sistema que processa els comportaments immorals, els quals no provoquen més especial preocupació que la de mantenir una aparença virtuosa.

Tenir clars aquests punts és bàsic per a comprendre l'evolució de la societat a partir de la segona meitat del segle xx. Els qui aleshores van influir decisivament en el decurs de la història defensaven l'individualisme, el lliure mercat, la llibertat d'expressió i la desaparició de l'intervencionisme estatal en l'economia. Veient com han anat les coses, no direm pas que l'ordre neoliberal s'hagi imposat espontàniament. Friedman ha admès que «els economistes, incloent mi jo, han intentat descobrir com manipular les palanques del poder més efectivament, i persuadir –o educar– els funcionaris governamentals que se suposa que volen servir l'interès públic». L'intervencionisme neoliberal és un fet independentment que s'anomeni enginyeria social gradual, tecnologia social o planificació per a la llibertat, i té per finalitat «alliberar» el sistema sota la hipòtesi que per si sol tendirà a l'equilibri si no l'interfereixen elements exògens. Per a mirar la manera de dur-lo a la pràctica es va fundar la Societat Mont Pélérin, la Declaració d'Intencions de la qual establia que els valors morals s'havien de subordinar a l'economia.

L'economicisme actualment imperant beu d'aquelles fonts. Els fets socials es redueixen a llurs aspectes econòmics i els poders públics subordinen l'esfera social a l'esfera econòmica. La cosa greu és que una tal subordinació comporta la transmutació dels valors i que el diner s'hagi convertit, si no en l'únic déu, sí en el més poderós. La competitivitat impregna no tan sols l'economia, sinó també la política, l'educació, el lleure, la vida, constituint-se en una veritable font ideològica. Tot i això, l'economicisme està sota sospita. S'alcen veus advertint, d'una banda, que es basa en una

teoria superficial de la globalització, de la qual només es presenten els aspectes positius, i de l'altra, que convé posar en dubte la seva base teòrica, ja contestada per Keynes, propugnada pels corrents neoliberals i inspiradora de la política econòmica de gairebé tots els governs, la teoria del degoteig (*trickle down*), que advoca per afavorir el creixement econòmic, ja que els beneficis acabaran per distribuir-se per tot el teixit social i es propagaran fins a la mateixa base de la piràmide. El Grup de Lisboa, sota la direcció de Ricardo Petrella, ha impugnat aquesta ideologia i n'ha mostrat les limitacions. Paul Krugmann és un dels economistes que han percebut amb més claredat el perill d'exagerar la importància de la competència en l'obtenció de mercats exteriors. Amartya Sen reconeix la necessitat d'introduir novament els valors en les polítiques econòmiques. Tot plegat constitueix un bon exemple d'actuacions en l'àmbit de l'economia entesa com a política econòmica, i de com la filosofia pot prendre-hi part d'una forma que cadascú judicarà segons el seu criteri.

La filosofia no és la panacea universal i l'economia tampoc no és la pedra filosofal

En el seu llibre *Errata: An examined life* (1997), George Steiner diu (tradueixo)⁴: «Mentre escric hi ha gairebé trenta milions d'aturats en l'Europa industrial. Sens dubte, l'economia es recuperarà, però els models emergents d'automatització i tecnocràcia amb una mínima intervenció humana suggereixen que una gran proporció dels joves mai no obtindrà la qualificació necessària per a assolir la plena ocupació, i molt menys tindrà seguretat en el treball. En un pla més dramàtic, la pobresa i les divisions ètniques en els Balcans, en el món àrab o en l'Àfrica dominada per la confusió tribal exclouen un nombre d'homes i dones cada vegada més

4. G. STEINER, *Errata: An examined life* (1997), trad. cast.: *Errata. Examen de una vida*, Madrid, Siruela, 1998, p. 147.

gran. Què els és donat d'esperar? Un kalashnikov automàtic, un matxet s'han convertit per a milions de persones en l'emblema de la virilitat, de l'afirmació personal, de la possible recompensa.»

En les actuals circumstàncies la filosofia no solament pot jugar un paper cabdal en la política econòmica en particular i en l'economia en general, sinó que ho ha de fer. Amb matisos, però. Recordem Paul Feyerabend, el punt de vista del qual comparteixo plenament.

La filosofia i els filòsofs han de mirar d'evitar veure's arrossegats per l'economicisme i no posar-se al servei del diner, que, en paraules de Steiner, crida en veu ben alta i empaqueta el temps i l'espai. L'economia i els economistes també ho haurien de fer. Si la filosofia no és la panacea universal, l'economia tampoc no és la pedra filosofal, per bé que hi hagi qui ho pensi. Això sí, des de la consciència de les seves respectives limitacions, juntes poden contribuir a cercar l'equilibri entre el desenvolupament econòmic i el social, la creació de riquesa i el progrés democràtic i de la capacitat crítica, la cooperació entre el món econòmic i el món de la ciència i la cultura; en definitiva, a prosseguir en l'intent de construir un món millor.